JAN SKŁODOWSKI

RAFAJŁOWA

HUCULSKA WIEŚ W KARPATACH WSCHODNICH

Jan Skłodowski

RAFAJŁOWA

huculska wieś w Karpatach Wschodnich

Krosno 2018

Spis treści

Zamiast wstępu - - -

Zamiast wstępu

Niniejsza książka to podróż po znaczącym punkcie na mapie „huculskiej Atlantydy", jakim jest Rafajłowa, a także, w istocie, autorska peregrynacja wiodąca ku rekonstrukcji części dawnego, jedynego w swoim rodzaju krajobrazu naszej zbiorowej pamięci. Dzięki historycznym zdjęciom, wydobytym z archiwów zapiskom i strzępom wspomnień krajobraz ten zaludnia się postaciami i wydarzeniami minionego czasu. Pejzaż staje przed nami przywołany do życia z kruszących się klisz zapomnienia. Zderzenie powidoków Rafajłowej ze współczesnymi migawkami fotograficznymi w niej uchwyconymi, pozwala choć trochę odsłonić bieg spraw świata w naznaczonym nieodwołalnością kontinuum.

Żywię nadzieję, że Czytelnicy przyjmą niniejszą publikację z zainteresowaniem. Starsi odnajdą w niej bez wątpienia echa swej młodości spędzonej na Kresach, ci młodsi zaś – zachętę do lepszego poznania naszej, nieodległej przecież przeszłości, tak bardzo dotkniętej dziejowymi zawieruchami. Wierzę, że poczują impuls do ponownego odkrycia niezwykle pięknych krajobrazów zachodniej Huculszczyzny i rozpoczną wędrówki karpackim płajem, znaczone mitem i legendą.

W muzealnej izbie – dawnego miejscowego wyrobu drewniane naczynia - *berbenycie, konowki* i *skopce* na zasłużonej emeryturze…

Huculski etnos

Huculszczyzna w naszej tradycji i powszechnym pojmowaniu rozciąga się u podnóża Gorganów i Czarnohory, na zachodzie od dolin rzek Łomnicy i Mołody [jak wskazuje Jan Wagilewicz (I poł. XIX w.)], na wschodzie zaś od Białego Czeremoszu. Faktycznie w całości wykracza jako region etniczny poza granice obszaru niegdyś Polsce podległego (tu należy dodać, że według kryteriów nauki polskiej Huculi stanowią grupę etniczną, według ukraińskiej zaś – etnograficzną). Na zachodzie graniczy z Bojkowszczyzną, niemniej trudno wspomniane wyżej rzeki przyjąć jednoznacznie za ścisłą granicę, jako że inni, jak np. Wincenty Pol [1851], przesuwają ją bardziej ku wschodowi, bo na Bystrzycę Nadwórniańską, uznając przy tym rozciągającą się w jej dolinie wieś Zieloną jako zasiedloną przez Hucułów. Należy raczej mówić o rozciągającym się tam przejściowym obszarze kulturowym pomiędzy Bojkami a Hucułami. Podobnie sprawę postrzegał XX -wieczny badacz regionu Włodzimierz Szuchiewicz [1902a], który również uznał gminę Zieloną za huculską, a więc obejmującą także Rafajłową. Prowadzone na tym obszarze badania językowe, których podsumowania dokonał Stefan Hrabec [1950], potwierdziły obecność gwary huculskiej. O istnieniu huculskiego etnosu świadczy również forma cerkwi wznoszonych na planie krzyża (niewystępująca w budownictwie sakralnym u Bojków) czy cechy gospodarki pasterskiej. Rafajłowa została też uznana za wieś huculską przez wybitnego międzywojennego badacza regionu Henryka Gąsiorowskiego [1926].

Huculszczyznę zamieszkują Huculi, a *hucuł* w rumuńskiej bukowińskiej gwarze to ‘zbójnik, rozbójnik’, czyli – we wschodniokarpackim nazewnictwie – ‘opryszek’. Przez dawnych

Hucułki z Rafajłowej na targ (fot. 1932 r., aut. niezn., „Foto Radjo Palace Lwów")

Droga leśna w kotlinie Sałatruka w Rafajłowej (fot. przed 1914 r., aut. niezn.).

podróżników zwani byli zwykle *górskimi Rusinami*. Huculi, którzy z bałkańskich, a może jeszcze i dalszych stron przybyli na te tereny łukiem Karpat w minionych wiekach, mają w sobie krew wołoską, ruską, ormiańską, cygańską, węgierską i polską. Co istotne, mieszkańcy nigdy tych terenów nie nazywali Huculszczyzną, a nazwę tę nadali przybywający tam później podróżnicy. Językiem Hucułów jest gwara huculska przynależna do karpackiej grupy języków ruskich. W tej gwarze, prócz słów o proweniencji ruskiej, znajdziemy wyrazy wzięte z języka niemieckiego, bułgarskiego, wg niektórych badaczy także z greki i łaciny.

Rafajłowa leży w zachodniej części huculskiego regionu, w odległości 36 km od Nadwórnej. Tereny te znajdowały się w znacznym oddaleniu od głównych szlaków komunikacyjnych, były też w znacznej części pokryte nieprzebytymi karpackimi lasami i to właśnie zaważyło na dość późnym ich zasiedleniu. Właścicielem ziem i połonin, na których ulokowała się wieś, był wedle przekazu Węgier Rafajło [Hawiuk, Jaremczuk, 2012]. Rafajłowa została najprawdopodobniej założona ok. połowy XVIII w. przez osadników z sąsiedniej rozległej wsi Zielona, której przez długi czas Rafajłowa była częścią, ale z pewnością też i z dalszych miejscowości, jak np. Jaremcza czy Porohów. Osadnicy z chudobą pozostawali na zimę bliżej gór, by nie przewozić pozyskanego tam siana do swych

Huculska wieś w powiecie nadwórniańskim - pocztówka z lat międzywojennych (fot. L. i M. Heller, nakł. Aba Heller, księgarnia w Nadwórnej)

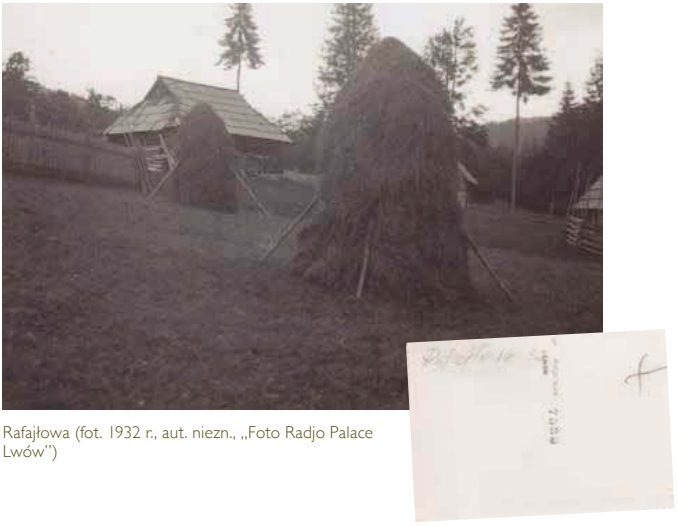

Rafajłowa (fot. 1932 r., aut. niezn., „Foto Radjo Palace Lwów")

Rodzina Hundów, na lewo trzy osoby z PCK, przed domem w Doużyńcu (fot. lata międzywojenne, aut. niezn.)

oddalonych, niżej położonych pierwotnych siedzib – świadczą o tym nazwy ich nowych podgórskich osad, takie jak np. Pasieki, Stadnica, Stajówek czy Zimówka. Docierali tam również u schyłku tego stulecia, ale też i później, osadnicy z obecnego Zakarpacia, a więc Niemcy pochodzący ze Schwarzwaldu (specjaliści od budowy spiętrzeń wodnych służących spławowi drewna), także Austriacy – o takim pochodzeniu świadczą ich nazwiska; mimo przebywania przez dziesięciolecia wśród huculskiego etnosu, zachowali wiele elementów swej dawnej kultury i zwyczajów. Istnieje też pogląd, że wieś powstała w pierwszych dziesięcioleciach stulecia następnego, kiedy to zasiedlono doliny obu Czeremoszów i Bystrzycy Nadwórniańskiej. W XIX w. znaczny wzrost zapotrzebowania na drewno spowodował napływ robotników leśnych do prac przy wyrębach i spławie, co przyspieszyło rozwój i ukształtowanie się Rafajłowej jako osady ściśle związanej z dynamicznie

Huculskie dzieci w Rafajłowej (fot. 1929 r., aut. niezn., być może z kręgu I. L. Wundermanna)

rozwijającym się w pobliskiej Nadwórnej i jej okolicach przemysłem drzewnym (tartaki). Osadnikami byli także przybysze z sąsiedniej rozległej wsi Zielona, której przez długi czas Rafajłowa była częścią, ale z pewnością też i z dalszych miejscowości, jak np. Jaremcza. Współczesne opracowania historyczne wskazują różne daty powstania przysiółków Zielonej: 1810 r. w przypadku Zhar (nazwa pochodzi od uwalniania terenu od lasu poprzez jego wypalanie), Kłempuszy, Maksymca, Pryczołu i właśnie Rafajłowej [Siredżuk P., 2001] czy 1819 r. dla Zhar i Pryczołu, i 1832 r. dla Rafajłowej [Hrabowećkyj, 2013] (co wydaje się mniej prawdopodobne). Mapa Galicji Zachodniej powstała przed tą datą zawiera już Rafajłową (oznaczoną jako *Rafailowa*) [Liesganig, 1824].

W czasach zaborów Zielona z przysiółkami wchodziła w skład jednego z 19 obwodów (cyrkułów) administrowanych przez urzędującego we Lwowie gubernatora. Od 1867 r. znalazły się w jednej

Rodzina Hundów przed domem w Doużyńcu. Na odwrocie opis – w tłumaczeniu z ukraińskiego – „Z wesołych dni i młodych lat" (fot. 1936 r., aut. niezn.)

z mniejszych jednostek administracyjnych Galicji – starostw powiatowych. Interesująca nas szerzej Galicja Wschodnia przez I wojnę światową posiadała gęstość zaludnienia wynoszącą poniżej 90 mieszkańców na 1 km^2. Większość mieszkańców stanowiła tam ludność rusińska – ponad 62%, natomiast narodowość polska określana wg wyznania rzymskokatolickiego – prawie 24%, wyznania mojżeszowego – niecałe 13%, Niemcy – ok. 1% [Bujak, 1908]. Liczby te nie odzwierciedlają w pełni faktycznego składu narodowościowego tej części Galicji, ponieważ nie zawsze przynależność religijna świadczyła o związanej z nią tradycyjnie narodowości, bowiem wielu wyznawców judaizmu uważało się często za Polaków czy Niemców, natomiast podający się za Polaków byli niekiedy grekokatolikami (co w innym statystycznym zestawieniu mogło być przypisane narodowości ruskiej). Powyższe dane, choć odnoszące się do Galicji Wschodniej, były dobitnym potwierdzeniem tego, że monarchia austro-węgierska była w swej istocie wielonarodowa, a co za tym idzie – wieloreligijna. Dla ścisłości statystycznej można dodać, że w 1869 r. w powiecie nadwórniańskim grekokatolicy stanowili 80,8% mieszkańców, wyznawcy judaizmu – 11,8%, katolicy obrządku łacińskiego – 6,6%, pozostali to luteranie i wyznawcy kościoła ormiańskiego [Kłapczuk, 2009].

Rafajłowa jako oddzielna osada faktycznie wyodrębniła się dopiero w drugiej połowie XIX w. z rozpościerającej się niżej w dolinie Bystrzycy Nadwórniańskiej rozległej, będącej siedzibą gminy i poczty, wsi Zielona, do której administracyjnie należała przez wiele lat, bo do 1934 r. Z uwagi na charakter Gorganów, u których podnóża zaległa, nie doznała dobrodziejstwa posiadania i korzystania z nich. Gorogany to góry dość strome, wysoko zalesione i pokryte w wyższych partiach bujną kosodrzewiną, w najwyższych zaś rozległymi rumowiskami złomów skalnych (zwanych gorganem, grehotem, arszycą lub cekotami), wtedy bez piętra roślinności alpejskiej, więc połonin (odpowiedników hal w Beskidach Zachodnich). Objawiał się więc wyraźny niedostatek obszernych terenów (takich jak na stokach Czarnohory), mogących służyć za miejsca stałego wypasu. Gospodarka pasterska nie mogła się z tego powodu tak jak tam szeroko rozwinąć

191

192

65

66

67

68

69

70

127

128

129

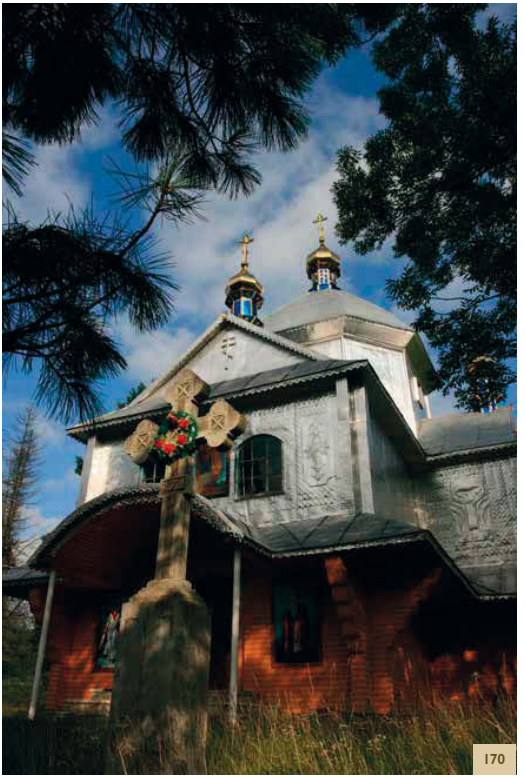

170

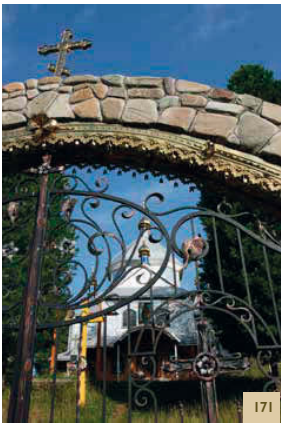

171

172

173

174

Jan Skłodowski, dr nauk humanistycznych Uniwersytetu Warszawskiego, fotograf, publicysta, podróżnik, badacz Kresów.

Członek Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Związku Polskich Artystów Fotografików, Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, członek założyciel i prezes Stowarzyszenia „Res Carpathica". Współpracuje z Instytutem Historii i Instytutem Sztuki PAN, Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Muzeum Niepodległości oraz Domem Spotkań z Historią w Warszawie. Odbył ponad 60 podróży badawczo-inwentaryzacyjnych na tereny Litwy, Łotwy, Słowacji, Ukrainy i Uczestnik i autor referatów na międzynarodowe kongresy „Kamienie nad wrzosowiskiem" (2010, 2012, 2013) oraz „Dialogi Dwóch Kultur w Krzemieńcu. Ukraina" (2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017).

Jest autorem ponad 100 artykułów (m.in. w takich periodykach jak „Almanach Karpacki Plus", „Natura Rota", „Semper Fidelis", „Spotkania z Zabytkami", „Tygodnik Powszechny", „Kurier Galicyjski", „Lwowskie Spotkania", „Nasza Polska", „Stańmy nad wrzosowiskiem", „Dialogi Dwóch Brzegów", „Dom Młodych Duchem", „Kresowy Magazyn Kulturalny", „Kurier Wileński", „Lwowskie Spotkania

wydawnictwo
ruthenus

Jan Skłodowski, dr nauk humanistycznych Uniwersytetu Warszawskiego, fotografik, publicysta, podróżnik, badacz Kresów.

Członek Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Związku Polskich Artystów Fotografików, Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, członek-założyciel i prezes Stowarzyszenia „Res Carpathica". Współpracuje z Instytutem Historii i Instytutem Sztuki PAN, Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Muzeum Niepodległości oraz Domem Spotkań z Historią w Warszawie. Odbył ponad 60 podróży badawczo-inwentaryzacyjnych na tereny Litwy, Łotwy, Słowacji i Ukrainy. Uczestnik i autor referatów na międzynarodowe kongresy „Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej" (2009, 2012, 2015) oraz „Dialogi Dwóch Kultur w Krzemieńcu, Ukraina" (2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017).

Jest autorem ponad 100 artykułów (m.in. w takich periodykach jak „Almanach Karpacki Płaj", „Bunt Młodych Duchem", „Cenne, Bezcenne/Utracone...", „Kurier Galicyjski", „Lwowskie Spotkania", „Nasza Rota", „Semper Fidelis", „Spotkania z Zabytkami", „Twórczość") oraz licznych wystaw fotograficznych w kraju (m.in. w Podchorążówce w Łazienkach Królewskich w Warszawie, Domu Polonii Stowarzyszenia „Wspólnota Polska", Muzeum Podkarpackim w Krośnie) i za granicą (m.in. w Bibliotece Polskiej w Paryżu, Instytucie Polskim w Wilnie, Muzeum Juliusza Słowackiego w Krzemieńcu) poświęconych ziemiom oraz dziedzictwu kulturowemu terenów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. W 2009 roku otrzymał odznakę honorową „Zasłużony dla Kultury Polskiej".

KSIĄŻKI I ALBUMY

Zakopane i Tatry na starych pocztówkach (1992)
Tatry i Podhale w drzeworycie (1993)
Huculszczyzna w grafice polskiej (2005)
Krzemieniec – Ateny Wołyńskie (2006)
Rzeczpospolita Rafajłowska. Na szlaku II Brygady Legionów Polskich w Karpatach (2009)
Huculszczyzna (współautor z K. Hejke i J. Wnukiem, 2010)
Cmentarze na Żmudzi. Polskie ślady przeszłości Obojga Narodów (2013)

ISBN 978-83-7530-558-6